

УДК 342.9
DOI <https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i4.627>

М. І. Смокович
orcid.org/0000-0003-1710-4044
доктор юридичних наук, заслужений юрист України,
голова
Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду

АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ ТА ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО В УКРАЇНІ

Розвиток інноваційних напрямків – це початок процвітання країн. Будь-який розвиток має починатися передусім із науки й освіти, і юридична наука нині є флагманом такого розвитку, оскільки останнім часом спостерігається перехід до розробки фундаментальних міждисциплінарних теоретичних і прикладних питань, пов'язаних з інноваціями у сфері «електронного уряду» й «електронного забезпечення правосуддя».

Цифрові технології невпинно проникають у всі сфери нашого життя, і правосуддя не є виключенням. Інформаційне забезпечення судочинства й інформатизація судів є елементами й проявами електронного правосуддя.

Основними чинниками для такого розвитку є передусім підвищення рік від року кількості судових справ, надмірне навантаження на суддів, а цьогоріч пандемія – все це остаточно поставило питання про підвищення продуктивності роботи, зручності й безпечності судової системи в цілому. Застосування інформаційних технологій за таких умов є одним із ключових напрямків підвищення ефективності роботи суддів, працівників апаратів судів тощо.

Зокрема, створення дієвої системи інформаційного забезпечення діяльності адміністративних судів є гарантією безперервності й оперативності врегулювання публічно-правових спорів у цілому [1, с. 120].

Забезпечення дієвих інформаційних ресурсів адміністративного судочинства гарантує дотримання принципів гласності, відкритості й транспарентності розгляду й розв'язання публічно-правових спорів [2, с. 359].

Ідеї впровадження в Україні системи електронного судочинства не нова, проте фактичного розвитку вона набула з прийняттям Закону України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 року № 3262-IV, на виконання положень якого було прийнято Указ Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів».

Доцільно підкреслити, що створення ефективної та якісної системи інформаційного забезпечення діяльності адміністративних судів є міжнародним стандартом захисту суб'єктивних публічних

прав учасників суспільних правовідносин. Зокрема, згідно з Рекомендацією № R (84) 5 від 28 лютого 1984 року, схваленої Комітетом міністрів Ради Європи, визначено, що застосування найсучасніших технологій зв'язку є передумовою створення сприятливих умов доступу до правосуддя [3].

Нині ключовим елементом електронного судочинства є єдина телекомунікаційна система, однією з підсистем якої є «Електронний суд».

Наказом Державної судової адміністрації (далі – ДСА) України від 22 грудня 2018 року № 628 «Про проведення тестування підсистеми «Електронний суд» у місцевих та апеляційних судах» (зі змінами, внесеними наказом ДСА України від 26 квітня 2019 року № 429) запроваджено тестовий режим експлуатації підсистеми «Електронний суд» у всіх місцевих та апеляційних судах України.

У Касаційному адміністративному суді тестову експлуатацію підсистеми «Електронний суд» розпочато 02 травня 2019 року.

На шляху до впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, яка довгий час чекала на свій запуск, взагалі, й «Електронного суду» зокрема, виникали й виникають різноманітні перепони як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Цьогоріч в умовах оголошеного загальнодержавного карантину Вища рада правосуддя як орган суддівського врядування оперативно здійснила низку кроків і зрушила цю проблему з непохитного місця, щоб частково запустити «Електронний суд».

Зокрема, було ініційовано звернення до Президента України, Верховної Ради України з пропозицією внести відповідні зміни до процесуальних кодексів, які б забезпечили право осіб на доступ до правосуддя в умовах карантину; звернення до Державної судової адміністрації України, яка мала невідкладно надати на затвердження положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему в рамках забезпечення участі осіб у судових засіданнях дистанційно й надання можливості подачі документів в електронній формі.

Задля оперативного напрацювання органами системи правосуддя пропозицій щодо здійснення ефективних заходів, спрямованих на забезпе-

чення стабільної роботи судів, органів системи правосуддя в умовах карантину, при Вищій раді правосуддя було створено координаційну раду в складі голів Верховного Суду й апеляційних судів, до роботи якої були залучені й представники Національної школи суддів України й інших інституцій. Також судам було надано рекомендації невідкладно запровадити спеціальні заходи щодо організації роботи судів і доступу до приміщень, де розташовані суди.

Натепер можна констатувати, що електронне правосуддя в Україні поки що знаходиться на початковому етапі становлення, проте доцільно вказати, що відповідні карантинні заходи надали поштовх для подальшого активного впровадження підсистеми «Електронний суд».

Звичайно, під час освоєння судами процесу дистанційної роботи виникало безліч питань, які насамперед стосувалися ідентифікації та авторизації осіб, використання певного програмного продукту державними органами, безпеки й захисту інформації, збереження персональних даних тощо. Okремо слід звернути увагу на те, що нагальною проблемою залишається неготовність інфраструктури судів до дистанційної роботи повною мірою – досі не всі суди забезпечені відповідним технічним обладнанням.

Утім, у квітні 2020 року українськими судами було апробовано систему відеоконференцв'язку EasyCon, яка працює за допомогою кваліфікованого електронного підпису й дозволяє судам ідентифікувати особу.

Надзвичайно важливо, що ці технологічні зміни в роботі судів стають реаліями сьогодення, хоча донедавна були чимось недосяжним. Адміністративні суди, ставлячи життя та здоров'я людини як найвищу соціальну цінність на перше місце, в умовах пандемії змогли забезпечити й гарантувати людям обидва права – життя та здоров'я, що є першочерговим, а також право на захист – право на справедливий суд. Це є безумовним досягненням.

Впевнений, питання диджиталізації судочинства буде актуальне й після завершення карантину. Новітні технології, які впроваджені судами в умовах пандемії, можливо стануть більш «популярними» й застосовними, ніж судовий процес у класичному його розумінні. Час покаже.

У нинішній ситуації судова система також використовує позитивний досвід зарубіжних країн у впровадженні цифрових технологій у судах, де така модель успішно працює, залучаємо ініціативи, які дають результат.

Прикладом сказаного може слугувати апробація Вищою радою правосуддя системи документообігу COURTAL, яка в Естонії була впроваджена декілька років тому. Система COURTAL – це система документообігу для створення судових справ у суді й управління ними, використання якої дало

змогу в Естонії витратити на різні процеси в суді на 32 % менше часу, ніж витрачається в середньому в Європі. Разом із тим COURTAL – це зручна інтеграція взаємодії між судом і суміжними інститутами: прокуратурою, поліцією, адвокатурою, іншими інститутами сектору юстиції та зацікавленими сторонами, офіційними базами даних тощо.

Впровадження електронного судочинства – це майбутнє, яке вже нині дає можливість оперативно й максимально зручно для сторін розв'язати спір, а в сучасних умовах пандемії забезпечити безпеку всім учасникам процесу.

Звісно, на шляху впровадження таких новітніх форм правосуддя постає багато питань. Задля їх розв'язання маємо набувати досвіду, в тому числі й переймаючи найкращі практики світу. Так, наприклад, в окремих країнах, в яких можна виділити правосуддя, що реалізовується в самостійній електронній формі, існують певні процесуальні способи захисту забезпечення конфіденційності персональних даних учасників судочинства.

Зокрема, в Канаді застосовуються спеціальні рекомендації, підготовлені Судовим консультативним комітетом (Use of Personal Information in Judgments and Recommended Protocol), в яких містяться орієнтири для судів, які мають показати належний рівень відкритості своєї роботи й водночас забезпечити захист особистих даних.

Доцільно вказати, що такі країни як США, Велика Британія та окремі країни Євросоюзу мають неоціненний досвід у сфері впровадження інформаційних технологій у діяльність судів. Так, у публікаціях зарубіжних фахівців термін «електронний суд» або «електронне правосуддя» використовується досить давно.

Зокрема, «Електронний суд» містить такі компоненти: звернення до суду в електронній формі й управління справою за допомогою інформаційних технологій; цифровий запис ходу судового розгляду; відеоконференції; безпечну електронну пошту; управління кадровими ресурсами суду; календар судових засідань; менеджмент у сфері фінансів та інформаційних технологій; управління рухом судових справ; моніторинг якості роботи й інші складові частини.

У федеральних судах США електронне забезпечення правосуддя виробляється у формах електронної публікації («e-posting») та системи подачі судових документів в електронному вигляді («e-filing»).

Варто вказати, що електронна публікація судових актів була розпочата як експеримент у 1988 році на основі системи Paper. Ініціатором створення Paper виступав Адміністративний офіс судів США. Натепер можливий відкритий доступ всіх зацікавлених осіб до матеріалів судових справ і супутньої інформації в системі Paper через Інтернет. Система Paper містить такі відомості:

реєстр заяв; відомості у справі (предмет і ціна позову, номер справи, учасники засідання, в якій стадії розгляду справа перебуває); судові рішення та постанови; календар призначених до розгляду й розглянутих справ. Система дозволяє проводити пошук за видом справи, датою подачі заяви, найменуванню сторони справи, прізвища судді, представника сторони й іншими параметрами.

Зокрема, федеральні суди самостійно ведуть базу даних по своїм справам зі щоденним посиленням даних у центр системи *Rasег*. Користування системою здійснюється за плату, яка розраховується залежно від кількості завантажених або роздрукованих сторінок, але не більше 2,4 долара США за один документ. Оплата здійснюється через сайт системи *Rasег* із використанням кредитної картки. Водночас плата стягується тільки в разі здійснення операцій на суму, що перевищує 10 доларів США в рік. Таким чином, багато громадян звільняються від сплати за отримання копій судових актів. Незважаючи на це, фінансова віддача системи велика – тільки у 2008 році доходи від використання системи *Rasег* перевищили витрати на 150 мільйонів доларів США.

Для електронної подачі судових документів із 2001 року для судів США з питань банкрутства, а пізніше й для окружних та апеляційних судів було розпочато використання Системи «Управління справою / Електронне досьє справи» (*Case Management / Electronic Case Files*, далі – *CM/ECF*) [4, с. 27].

У Великій Британії електронна подача документів до суду стала можливою в експериментальному порядку із червня 2009 року, зокрема в Адміралтейському (морському) й Торговому судах, Лондонському Промисловому й Торговому суді при Королівському суді (*Commercial and London Mercantile Courts at the Royal Court of Justice*).

Судочинство у Фінляндії провадиться з використанням системи управління справами (*TUOMAS*).

Слід зазначити, що застосування інформаційних технологій в європейських судах відбувається відповідно до Висновку Консультативної Ради Європейських Судей (далі – КРЕС). Так, під час роботи над Заключенням Консультативної Ради Європейських Судей була опублікована цікава й гостра інформація стосовно використання інформаційних технологій в європейських судах. Крім того, джерелом інформації стало опитування, проведене Комісією Ради Європи з ефективності правосуддя (далі – СЕРЕЈ). Для своїх звітів СЕРЕЈ класифікувало інформаційні технології за їх роллю в судовому процесі, а саме: пряма підтримка для судей і співробітників і підтримка взаємодії між судом і сторонами.

За рівнем використання інформаційних технологій у судах СЕРЕЈ ділить країни-члени Ради Європи на три групи. Так, у першій групі техно-

логії прямої підтримки й управління судами застосовуються у всіх судах, а технології взаємодії використовуються для зовнішніх комунікацій. У цю групу входять такі країни як Болгарія, Чехія, Литва, Швейцарія, Північна Ірландія, Франція, Норвегія, Португалія, Словаччина, Естонія, Туреччина, Австрія, Данія, Фінляндія, Мальта, Шотландія тощо. До другої групи характерне застосування технології прямої підтримки й управління судами, але використання зовнішніх комунікаційних технологій все ще обмежене. Це такі країни як Албанія, Боснія і Герцеговина, Бельгія, Латвія, Швеція, Нідерланди, Хорватія, Італія, Монако, Польща, Угорщина, Люксембург, Македонія, Ірландія, Румунія, Вірменія, Словенія, Іспанія, Англія та Уельс. І до третьої групи входять такі країни як Молдова, Азербайджан, Кіпр, Греція, Чорногорія, Андорра й Сербія [4, с. 28–30].

Україна, як і весь світ, стрімко рухається вперед у напрямі побудови нового інформаційного суспільства. Суспільства, однією з ознак якого є переведення максимальної кількості комунікацій звичайної життєдіяльності людини в електронну, інформаційну форму. І адміністративне судочинство є однією з таких сфер.

Окремі кроки на цьому шляху вже зроблено. І саме пандемія стала, можна сказати, «поштовхом» для швидшого розвитку в цьому напрямі, оскільки парламент, ухваливши «антикоронавірусний» закон, надав сторонам більше можливостей брати участь у процесах дистанційно. Раніше ця можливість також була, але учасник процесу мав з'являтися до найближчої судової установи, де ідентифікували його особу й забезпечували його віддалену участь у процесі, що відбувся в іншому суді. Зараз процедуру спростили. І за допомогою різних програм відеоконференцв'язку сторони отримали більше можливостей на проведення дистанційних засідань, а суди – більше інструментів для ідентифікації сторін.

Зокрема, європейські експерти неодноразово наголошували, що чотири рівні електронної взаємодії між громадянами й владою, що розроблені в Європейському Союзі, є запорукою ефективності будь-якої системи, у тому числі й судової. Це такі рівні: перший рівень – онлайн інформація про загальнодоступні послуги; другий рівень – одностороння взаємодія: завантаження форм із сайтів; третій рівень – двостороння взаємодія: обробка форм (у тому числі аутентифікація), процесуальні дії в цифровій формі; четвертий рівень – транзакція: робота зі справою, прийняття та оголошення рішення, оплата тощо.

Тим більше, що в окремих країнах вже апробовані системи електронного правосуддя, які відповідають усім названим вище рівням інформатизації судочинства. Зокрема, в цьому аспекті доцільно згадати сингапурську Систему електро-

ної подачі документів (Electronic Filing System); Інтегровану електронну систему цивільних позовів (Integrated Electronic Litigation System); Службу електронного вилучення документів (Electronic Extract Service); Електронну інформаційну службу (Electronic Information Service), яка дає можливість дізнаватися про всі процесуальні дії суду в режимі реального часу; Сайт системи LawNet, який є єдиною точкою доступу до судових сервісів; електронний інформаційний сервіс «Судовий кабінет», який реалізований у Республіці Казахстан, м – єдине вікно для доступу до електронних сервісів судових органів; американську систему «Зал суду 21»; британську систему «Суд швидкий і невідворотний» (Swift and Sure Justice), стрижнем яких є максимальна диджиталізація судового процесу.

Разом із тим нині триває виборчий процес. У зв'язку із чим хочу підкреслити, що електронне судочинство як форма розгляду й розв'язання виборчих спорів безумовно сприяє досягненню забезпечення оперативності його врегулювання.

Досвід врегулювання виборчих спорів порядку реалізації електронної форми судового провадження притаманний для більшості зарубіжних європейських країн. Зокрема, в Іспанії будь-який виборець задля забезпечення належної реалізації виборчих прав сприяє встановленню можливості реалізації активного виборчого права через відповідне повідомлення незалежно від місця знаходження виборця [5].

Звісно, новітні технології – це передусім нові можливості й оптимізація процесу, проте, безумовно, реалізація ідеї електронного судочинства має здійснюватися одночасно зі створенням правової та матеріальної бази щодо захисту електронної інформації, оскільки від цього залежить безпека учасників адміністративно-процесуальних відносин, а також справедливість, рівність, законність і неупередженість судового процесу й рішень.

Отже, незважаючи на те, що криза, викликана пандемією, виявила проблеми, пов'язані з недосконалістю правового регулювання, технічною неготовністю судів переходити до електронного судочинства, що є нагальною потребою часу, держава потужно підтримує та розвиває цей напрям. Зокрема, створено Міністерство й Комітет цифрової трансформації, а також у Комітеті Верховної Ради України з питань правової політики створено робочу групу з цифровізації судочинства, де обговорюються питання інновацій для запуску Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Література

1. Пчелін В.Б. Правові засади інформаційного забезпечення адміністративного судочинства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 120–124.

2. Блінова Г.О. Адміністративно-правові засади інформаційного забезпечення органів публічної адміністрації в Україні : актуальні питання теорії та практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. 545 с.

3. Рекомендация R (84) 5 Комитета министров государствам-членам относительно принципов гражданского судопроизводства, направленных на совершенствование судебной системы от 28 февраля 1984 г. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_126.

4. Заплотинський Б.А. Електронне судочинство : конспект лекцій. Кафедра менеджменту та інформаційних технологій КІПВтаП НУ «ОЮА», 2018. 84 с.

5. Поняття, принципи і стадії, суб'єкти виборчого процесу. *Радник* : український юридичний портал. URL: <http://radnuk.info/pidrychnuku/konct-protsec/466-konst-protsec/7975-s-5>.

Анотація

Смокович М. І. Адміністративна юстиція та електронне судочинство в Україні. – Стаття.

У статті розглянуто питання впровадження електронного судочинства в Україні. Вказано, що забезпечення дієвих інформаційних ресурсів адміністративного судочинства гарантує дотримання принципів гласності, відкритості й транспарентності розгляду й розв'язання публічно-правових спорів. Зроблено висновок, що окремі кроки на цьому шляху вже зроблено. І саме пандемія стала, можна сказати, «поштовхом» для швидшого розвитку в цьому напрямі, оскільки парламент, ухваливши «антикоронавірусний» закон, надав сторонам більше можливостей брати участь у процесах дистанційно. Раніше ця можливість також була, але учасник процесу мав з'являтися до найближчої судової установи, де ідентифікували його особу й забезпечували його віддалену участь у процесі, що відбувся в іншому суді. Зараз процедуру спростили. І за допомогою різних програм відеоконференцв'язку сторони отримали більше можливостей на проведення дистанційних засідань, а суди – більше інструментів для ідентифікації сторін.

Констатовано, що європейські експерти неодноразово наголошували, що чотири рівні електронної взаємодії між громадянами й владою, що розроблені в Європейському Союзі, є запорукою ефективності будь-якої системи, в тому числі й судової. Це такі рівні: перший – онлайнова інформація про загальнодоступні послуги; другий – одностороння взаємодія: завантаження форм із сайтів; третій – двостороння взаємодія: обробка форм (у тому числі аутентифікація), процесуальні дії в цифровій формі; четвертий – транзакція: робота зі справою, прийняття та оголошення рішення, оплата тощо.

Підсумовано, що незважаючи на те, що криза, викликана пандемією, виявила проблеми, пов'язані з недосконалістю правового регулювання, технічною неготовністю судів переходити до електронного судочинства, що є нагальною потребою часу, держава потужно підтримує та розвиває цей напрям. Зокрема створено Міністерство й Комітет цифрової трансформації, а також у Комітеті Верховної Ради України з питань правової політики створено робочу групу з цифровізації судочинства, де обговорюються питання інновацій для запуску Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Ключові слова: електронний суд, інформаційні технології, адміністративний процес.

Summary

Smokovych M. I. Administrative justice and electronic justice in Ukraine. – Article.

The article considers the introduction of electronic justice in Ukraine. It is stated that the provision of effective information resources of administrative proceedings guarantees compliance with the principles of publicity, openness and transparency of consideration and resolution of public disputes. It is concluded that some steps have already been taken in this direction. And it was the pandemic that became, so to speak, a “push” for faster development in this direction, as the parliament, having passed the “anti-coronavirus” law, gave the parties more opportunities to participate in the processes remotely. Previously, this possibility was also available, but the party had to appear at the nearest court, where his identity was identified and his remote participation in the trial, which took place in another court, was ensured. Now the procedure has been simplified. And with the help of various video conferencing programs, the parties have more opportunities to hold remote hearings, and the courts have more tools to identify the parties.

It was stated that European experts have repeatedly stressed that the four levels of electronic interaction between citizens and government, developed in the EU, namely: the first level: online information on public services; second level: one-way interaction: downloading forms from sites; third level: two-way interaction: form processing (including authentication), procedural actions in digital form; fourth level: transaction: work with the case, decision-making and announcement, payment, etc., the key to the effectiveness of any system, including judicial.

It is concluded that despite the fact that the crisis caused by the pandemic has revealed problems related to imperfect legal regulation, technical unpreparedness of courts to move to e-justice, which is an urgent need of the time, the state strongly supports and develops this area. In particular, the Ministry and the Committee for Digital Transformation have been established, and a working group on the digitalization of the judiciary has been set up in the Verkhovna Rada Committee on Legal Policy to discuss innovations for the launch of the EITC.

Key words: electronic court, information technologies, administrative process.